
ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 346.542

БАКАЛІНСЬКА Ольга,

д. юрид. н., доцент, завідувач кафедри міжнародного приватного, комерційного та цивільного права Київського національного торговельно-економічного університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розглянуто державну допомогу суб'єктам господарювання як підтримку у будь-якій формі за рахунок державних ресурсів, що створює переваги на ринку окремим підприємствам та спотворює умови економічної конкуренції. Проаналізовано принципи, критерії ЄС у сфері державної допомоги, що дозволить забезпечити ефективне правозастосування в Україні. Окреслено концептуальні засади вирішення правових проблем державної підтримки господарської діяльності.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, державна допомога, субсидії, моніторинг та контроль, державна підтримка господарської діяльності.

Бакалинская О. Правовое регулирование государственной помощи субъектам хозяйствования. Рассмотрена государственная помощь субъектам хозяйствования как поддержка в любой форме за счет государственных ресурсов, которая создает преимущества на рынке отдельным предприятиям и искажает условия экономической конкуренции. Проанализированы принципы, критерии ЕС в сфере государственной помощи, что позволит обеспечить эффективное правоприменение в Украине. Очерчены концептуальные основы решения правовых проблем государственной поддержки хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования, государственная помощь, субсидии, мониторинг и контроль, государственная поддержка хозяйственной деятельности.

Постановка проблеми. В умовах економічної та соціальної кризи важливим стабілізуючим чинником є активна участь держави шляхом надання різних видів допомоги суб'єктам господарювання, що створює підвалини відновлення сталого розвитку та забезпечує умови для

© Бакалінська О., 2017

соціального діалогу в суспільстві, побудови прозорої моделі співпраці між державою, суспільством та громадянином.

В Україні тривалий час взагалі відмовлялися визнавати наявність проблем контролю за наданням державної допомоги. Система державної допомоги суб'єктам господарювання в нашій країні мала переважно галузевий характер. Протягом останніх п'яти років найбільші обсяги державної допомоги (в основному у формі прямих субсидій, державних гарантій та податкових пільг) отримували виробники сільськогосподарської продукції. Ці заходи у 2012 р. склали близько 46,1 млрд грн від загального обсягу фінансових ресурсів, виділених для надання державної допомоги господарській діяльності в Україні [1].

Правові підвалини формування національної системи моніторингу й контролю державної допомоги в Україні створено в межах виконання зобов'язань за «Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС», яка набула чинності у 1998 р. [2, с. 4]. Незважаючи на це, процес нормативного закріплення системи контролю державної допомоги та окремих її елементів зустрів значний спротив з боку державних органів, суб'єктів господарювання та суспільства. Істотним проривом стало прийняття Верховною Радою України 01.07.2014 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [3], яким визначаються правові та організаційні засади державного контролю в сфері державної допомоги. Відповідні нормативні приписи вимагають ґрунтовного теоретичного та методологічного осмислення та забезпечення, а також адаптації окремих положень нового законодавства до чинної моделі правового регулювання конкурентних відносин в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правового регулювання надання державної допомоги приділяли увагу такі дослідники, як: М. Я. Бараш, З. М. Борисенко, Н. М. Бугасенко, О. О. Костусєв, Г. М. Лозова, Т. В. Некрасова, О. В. Нів'євський, Н. І. Лещенко, С. В. Таран, С. С. Онищенко, О. О. Плетньова [4–12].

Малодослідженими залишилися проблеми адаптації чинного конкурентного законодавства України до європейської системи моніторингу і контролю державної допомоги.

Мета статті – дослідити проблеми та визначити шляхи вдосконалення правового регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання.

Результати дослідження. У науковій літературі поняття «державна допомога», «державне регулювання», «державна підтримка», «стимулювання», «субсидія» здебільшого ототожнюються без необхідного аналізу їх змісту і співвідношення між ними [9, с. 7; 11, с.18].

Термін «державна допомога суб'єктам господарювання» – новий в українському законодавстві і вперше на законодавчому рівні закріплений у Законі України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» як підтримка в будь-якій формі суб'єктів господарювання за

рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів [3]. Європейське законодавство не має узагальненого визначення поняття державної допомоги, а містить низку критеріїв, застосування яких дає змогу Європейській комісії оцінити вплив таких заходів на економіку в цілому. В межах ЄС контроль за державною допомогою є необхідною гарантією збереження ефективної конкуренції та вільної торгівлі на спільному ринку. Концепція державної допомоги має об'єктивний характер і не залежить від форми або намірів держави, що надає таку допомогу. У статті 107 (1) «Договору про функціонування Європейського Союзу» (ДФЄС) передбачені загальні основи функціонування системи державної допомоги в ЄС, зокрема: «Якщо в Договорах не обумовлено інше, допомога, яку в будь-якій формі надає держава-член або яку надано за рахунок державних ресурсів, що спотворює або загрожує спотворити конкуренцію, віддаючи переваги певним суб'єктам господарювання або виробництву певних товарів, є несумісною із внутрішнім ринком тією мірою, якою вона впливає на торгівлю між державами-членами» [13]. Для того, щоб відповідний захід держави був визнаний «державною допомогою», він має відповідати таким критеріям: до відповідного заходу не застосовується початкова фраза статті 107 (1): «Якщо в Договорах не обумовлено інакше...», захід реалізується державою або надається за рахунок державних ресурсів, він створює переваги за принципом вибірковості, отримувачем відповідної переваги (у загальному) є «суб'єкт господарювання», захід реально або потенційно спотворює конкуренцію, він впливає на торгівлю [4, с. 28]. Будь-який захід, що не відповідає цим умовам, не вважається державною допомогою.

У практиці Європейської комісії та Європейського Суду справедливості спостерігається динамічний підхід до тлумачення поняття «допомога». Зокрема, у прецедентному праві визнається, що тлумачення цього поняття відсутнє і присутність елементів допомоги визначається на основі впливу відповідного заходу на конкуренцію та торгівлю і міри, до якої він створює переваги для обраних фірм або галузей. Європейська комісія обґрунтовує відсутність визначення тим, що запровадження будь-якого формулювання могло створити або створило б для держав-членів можливість його обходу шляхом прийняття галузевих або економічних політик [6, с. 56].

Вирішальним фактором для кваліфікації певного заходу в торгівлі як державної допомоги є не форма, не правова природа або мета, а результат, до якого вона веде.

У межах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) виділяють три основні підходи до визначення самої дефініції «державна допомога», яку розглядають як синонім «субсидії» [6, с. 31; 9, с. 12; 11, с. 45]. Спільними для цих підходів є: державна допомога – це державна політика; вона впливає на конкуренцію шляхом надання переваг окремим компаніям або галузям; у підсумку

зменшує загальний добробут. Різниця полягає в обсязі тих заходів, які охоплює поняття державної допомоги, та в розбіжності розуміння поняття «надання переваги». Прихильники першого підходу зазначають, що державною допомогою є перевага відносно інших виробників у певній галузі, тобто відносно конкурентів на ринку, в тому числі й іноземних. Другий підхід ґрунтується на розумінні державної допомоги як переваги відносно інших підприємств у цій же країні, тобто безвідносно до переваг, що надаються вітчизняним виробникам та їх іноземним конкурентам у межах одного товарного ринку. Відповідно до третього підходу опосередковано визначається антиконкурентний вплив державної допомоги на ринок через порівняння існуючих цін на сировину та кінцеву продукцію із заздалегідь розрахованими цінами, що мали б скластися в ринкових умовах [4, с. 16].

Базовим документом у Світовій організації торгівлі (СОТ), який врегулює систему субсидування, є «Угода про субсидії та компенсаційні заходи» [14, с. 32], що містить визначення категорії «субсидія», встановлює загальні правила використання державних субсидій для промислових товарів та процедури захисту країн-членів СОТ, якщо вони зазнали негативного впливу субсидій. Мета угоди – обмеження саме тих субсидій, які сумнівні з точки зору впливу на міжнародну торгівлю та конкуренцію, а також врегулювання заходів захисту країн-членів [15].

Система СОТ передбачає такі ознаки, що виділяють субсидію з-поміж інших економіко-правових явищ: адресність; виникнення фінансового сприяння у певній формі; спеціальний суб'єкт, який приймає рішення щодо субсидії; наявність вигоди одержувача субсидії. У результаті надання підтримки суб'єкт господарювання може набути більшу ринкову владу чи встановити відносини контролю. Закладаються умови до спотворення ринкового середовища та сприяння настанню негативних соціально-економічних наслідків. Будь-який метод, який використовується органом розслідування для розрахунку розміру вигоди, повинен визначатися внутрішнім законодавством або нормативними актами країни-члена СОТ [11, с. 72].

Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» окреслює правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції; визначає надавачів та форми державної допомоги; забезпечує захист та розвиток конкуренції; підвищує прозорість функціонування системи державної допомоги та дотримання міжнародних зобов'язань України у цій сфері. Уповноваженим органом у сфері моніторингу та контролю державної допомоги визначений Антимонопольний комітет України (АМК України). Положення Закону дублюють чинні приписи законодавства ЄС, зокрема, положення Договору про функціонування Європейського Союзу та Регламенту № 659/1999 [16]. Закон також містить норми, що відображають судову

практику Суду ЄС у справах, пов'язаних з наданням державної допомоги в різних секторах економіки. Закон є рамковим і встановлює трирічний перехідний період до набуття чинності в повному обсязі.

Державна допомога впливає на конкуренцію та торгівлю у формі субсидій, податкових пільг та інших форм державних концесій на користь певних фірм, і тому може мати негативний вплив на інші фірми. У кожній країні (у тому числі в усіх країнах ЄС та СОТ) більшою чи меншою мірою забезпечується підтримка економічної діяльності (тобто підтримка промислових секторів, певних фірм, регіонального розвитку, інновацій, інвестицій, розвитку торгівлі, малого бізнесу, а також таких ключових галузей як транспорт, сільське господарство та оборонна промисловість) шляхом запровадження різних інструментів, у тому числі субсидій, податкових пільг та інших заходів, що мають менш небезпечний ніж прямий вплив [11, с. 16].

В епоху вільної торгівлі ці типи державного втручання в економіку є неоднозначними, якщо вони істотно впливають на торгівлю та конкуренцію. З відкриттям торгівлі та міжнародних позицій країни (у тому числі у контексті інтеграції у ЄС та членства у СОТ) необхідно враховувати міжнародні правила, які стосуються державної підтримки економічної діяльності (та інтересів нових торгових партнерів щодо впливу державної допомоги та субсидій на торгівлю та конкуренцію).

Останнім часом для подолання системної економічної кризи в національній економіці одним з основних завдань для держави є встановлення умов та всебічної підтримки розвитку суб'єктів господарської діяльності. Як свідчить сучасний світовий досвід, досягнення міцного конкурентоспроможного стану економіки неможливо без забезпечення раціонального балансу між державним втручанням в економічні процеси і саморегуляцією внутрішнього ринку. Слабка неефективна держава неспроможна забезпечити прийняття стратегічних рішень з урахуванням усіх можливих політичних, соціальних, економічних та інших наслідків, що у свою чергу сповільнює процес формування ринку, призводить до згортання активної діяльності в соціальній сфері, спричиняє гальмування людського розвитку, стає небезпечною для суспільства і підприємців.

Гарантію захисту державою економічної конкуренції закріплено в статті 42 Конституції України, що підкреслює важливість принципу підтримки і захисту економічної конкуренції для розвитку ринкової економіки та функціонування української держави. Ця гарантія реалізована у державній конкурентній політиці.

Незважаючи на те, що механізм моніторингу і контролю державної допомоги запроваджений у законодавстві майже три роки тому, до сьогодні серед суб'єктів господарювання та органів державної влади, органів місцевого самоврядування існує несприйняття та супротив змінам та надмірній «прозорості» механізмів моніторингу і контролю державної допомоги.

Моніторинг державної допомоги здійснюється на основі Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [3] та «Порядку проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання» [17]. Моніторинг державної допомоги визначається чинним законодавством як збирання та проведення аналізу інформації про державну допомогу з метою контролю за дотриманням вимог цього Закону та рішень Уповноваженого органу з питань державної допомоги, визначеного цим Законом, а також підготовка та подання звітності про державну допомогу [3]. Метою моніторингу державної допомоги є здійснення контролю за дотриманням конкурентного законодавства, підготовка та подання звітності про державну допомогу, забезпечення прозорості надання суб'єктам господарювання державної допомоги, інформування всіх зацікавлених осіб про державну допомогу, забезпечення ефективності функціонування системи державної допомоги в Україні, захисту та розвитку конкуренції [17].

Моніторинг державної допомоги проводить АМК України. Інформація про державну допомогу суб'єктам господарювання надається органами державної влади та місцевого самоврядування (надавачами допомоги) шляхом щорічного подання АМК України інформації про надану державну допомогу, про державну допомогу, надавачі якої згідно із Законом звільнені від обов'язку повідомляти про неї як про нову державну допомогу, а також інформації про незначну державну допомогу. Уповноважений орган здійснює постійний аналіз проектів нормативно-правових актів, що надходять на опрацювання, а також тих, інформація про які є у вільному доступі, чинних нормативно-правових актів на предмет наявності в них будь-яких заходів підтримки в будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів.

Результати моніторингу використовуються АМК України для:

- підготовки пропозицій та рекомендацій надавачам державної допомоги;
- розроблення та внесення в установленому порядку Кабінету Міністрів України пропозицій про прийняття нормативно-правових актів щодо державної допомоги та внесення змін до існуючих;
- встановлення відповідно до статті 7 Закону умов для звільнення від обов'язку повідомлення про державну допомогу окремих груп надавачів категорій державної допомоги та виключення надавачів окремих категорій державної допомоги з тих, що звільнені від такого обов'язку;
- підготовки роз'яснень та узагальнень щодо застосування законодавства у сфері державної допомоги;
- формування та ведення карти регіонального розподілу державної допомоги.

Моніторинг державної допомоги має велике значення при зборі інформації про схеми державної допомоги для впорядкування їх в одній системі. Нині повноцінно моніторинг державної допомоги не здійснюється, оскільки не набув чинності в повному обсязі Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [3] та не створено Реєстр чинної державної допомоги.

У межах пілотного проекту аналізу схем державної допомоги в енергетичному секторі АМК України за підтримки ЄС оцінено 27 схем державної допомоги, що функціонують в енергетичному, нафтовому та газовому секторах, 16 з них – визнані такими, що не відповідають чинному законодавству і підлягають зміні [18, с. 66]. На енергетичний сектор упродовж останніх п'яти років припадало в середньому близько 30% сукупного обсягу бюджетної підтримки суб'єктів господарювання в Україні у 2011–2013 рр. Загальний обсяг недоотриманих доходів бюджету через надання податкових пільг цим суб'єктам господарювання складав приблизно 3,5% від річного обсягу ВВП (32–46 млрд грн) [1]. Сьогодні всі надавачі державної допомоги мають повідомляти антимонопольні органи про чинні схеми державної допомоги. Органи державної влади і місцевого самоврядування повідомили вже про понад 300 схем надання державної допомоги суб'єктам господарювання.

Висновки. Основним завданням сьогодення є адаптація чинного конкурентного законодавства України до європейської системи моніторингу і контролю державної допомоги, розроблення та впровадження низки нормативних приписів антимонопольних органів щодо оцінки та допустимості державної допомоги, аналізу її відповідності вимогам чинного законодавства, впровадження прозорих механізмів повідомлень про схеми наявної та погодження нової державної допомоги.

З метою забезпечення реалізації державної політики щодо моніторингу та контролю державної допомоги в організаційній структурі АМК України створено відділ моніторингу державної допомоги. Однак його кадрове забезпечення поки не відповідає завданням, які покладаються на цей підрозділ, в якому працюють до десяти співробітників, хоча, на думку представників ОЕСР, їх має бути не менше сімдесяти осіб [18, с. 64].

Законодавством передбачений механізм повідомлення про наявні схеми державної допомоги та їх реципієнтів і надавачів [19], що дасть змогу не тільки контролювати вже чинні угоди та моделі взаємодії між державними органами та суб'єктами господарювання, а й прогнозувати розвиток ринків, де вони застосовуються в середньо- та довгостроковій перспективі.

Впровадження системи моніторингу та контролю державної допомоги суб'єктам господарювання забезпечить виконання міжнародних зобов'язань і закладе підвалини для економічної стабілізації країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хьольцлер Х. Звіт про результати дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні. URL : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document>.
2. Державна допомога виробникам в Україні : реформування відповідно до норм СОТ та ЄС ; за заг. ред. С. Касьянова. Київ : Нора-Друк, 2004. 86 с.
3. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555–VII. Відом. Верховної Ради України. 2014. № 34. Ст. 1173.
4. Аналіз впливу державної допомоги на розвиток конкурентних відносин та розробка пропозицій щодо критеріїв і шляхів удосконалення її надання : звіт про науково-дослідну роботу ; за заг. ред. М. Я. Бараша. Київ : Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики АМК України, 2005. 198 с.
5. Борисенко З. Чи загрожує нам створення цивілізованих конкурентних відносин? Голос України. 2001. № 39. С. 4.
6. Бугаєнко Н. М. Державна допомога суб'єктам господарювання : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Київ, 2012. 208 с.
7. Костусев О. О. Конкурентна політика в Україні. Київ : КНЕУ, 2004. 310 с.
8. Лозова Г. Деякі аспекти конкурентної політики в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 10. С.105–107.
9. Некрасова Т. В. Правове регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Донецьк, 2009. 18 с.
10. Нів'євський О. В., Таран С. В., Лещенко Н. І. Правове регулювання надання державної допомоги в Європейському Союзі та в Україні. Шляхи адаптації законодавства України. Київ : Центр учбов. л-ри, 2007. 179 с.
11. Онищенко С. С. Контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції при наданні та використанні державної допомоги суб'єктам господарювання (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2011. 222 с.
12. Плетньова О. Нормативно-правове визначення статусу Антимонопольного комітету України. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 8. С. 50–52.
13. Consolidated Reader-Friendly Edition of the Treaty on European Union (TEU) and the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) as amended by the Treaty of Lisbon. URL : http://www.eudemocrats.org/eud/downloads/lisbon_treaty_reader_friendly.pdf.
14. Черников Д. О. Субсидировать, а не проедать. Эксперт. 2010. № 40. С. 32.
15. Economic analyses of state aid (Abstract from chapter 9 in Danish Competition Review 2002). URL : <http://www.ks.dk/english/stateaid/publication/analyse>.
16. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 №1555-VII. Відом. Верховної Ради. 2014. № 34.
17. Про Порядок проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання : розпорядження АМК України від 28.12.2015 № 43-рп. Офіц. вісн. України. 2016. № 12. Ст. 528.
18. Огляди ОЕСР законодавства і політики у сфері забезпечення конкуренції. Україна, 2016 : звіт ОЕСР щодо виконання попередніх рекомендацій.
19. Стюарт Ю. Звіт Про загальну методику оцінювання державної допомоги. URL : http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Report-on-State-aid-general-assessment-methodology_UKR.pdf.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2017.

Bakalinska O. Legal regulation of state aid to business entities.

Background. In terms of economic and social crisis as an important stabilizing factor is the active participation of the state to regulate socio-economic processes in social life by providing various types of assistance to business entities. The legal basis for the monitoring and control of state aid in Ukraine was laid down by the new Law of Ukraine «On state aid to business entities». The implementation of its provisions requires proper theoretical and methodological support and creates the foundations for recovery and sustainable development and provides the conditions for social dialogue in the society; builds a transparent model of cooperation between the state, society and citizen.

Analysis of recent publications. The following researchers, such as M. Y. Barash, Z. M. Borysenko, N. M. Buhaienko, O. O. Kostusiev, G. M. Lozova, T. V. Nekrasova, O. V. Nivievskiy, N. I. Leshchenko, S. V. Taran, S. S. Onyshchenko, O. O. Pletniov paid attention to the issues of legal regulation of state aid.

The purpose of this article is to study the problem and identify ways of improvement of legal regulation of granting state aid to business entities.

The results of the study. The article considers state aid to business entities as support in any form at the expense of state resources that creates advantages on the market to individual companies, and distorts the conditions of economic competition. Because Ukraine is now at the stage of development of such a system there were analyzed the principles and criteria of the EU in the field of state aid that will ensure effective enforcement in Ukraine. There were outlined the conceptual basis of the legal problems decision of economic activity state support.

Conclusion. The main task today is to adapt the current competitive legislation of Ukraine to European system of monitoring and control of state aid, development and implementation of regulatory prescriptions of the Antimonopoly authorities for preventive evaluation and admissibility of state aid, implementation of elements of the analysis of its compliance with the requirements of applicable law, the application of transparent mechanisms of notification about existing schemes and approval of new state aid.

Keywords: business entities, state aid, grants, monitoring and control, state support of economic activity.

REFERENCES

1. H'ol'cler H. Zvit pro rezultaty doslidzhennja derzhavnoi' pidtrymky sub'jektiv gospodarjuvannja v Ukrai'ni. URL : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document>.
2. Derzhavna dopomoga vyrobnykam v Ukrai'ni : reformuvannja vidpovidno do norm SOT ta JeS ; za zag. red. S. Kas'janova. Kyi'v : Nora-Druk, 2004. 86 s.
3. Pro derzhavnu dopomogu sub'jektam gospodarjuvannja : Zakon Ukrai'ny vid 01.07.2014 № 1555–VII. Vidom. Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. 2014. № 34. St. 1173.
4. Analiz vplyvu derzhavnoi' dopomogy na rozvytok konkurentnyh vidnosyn ta rozrobka propozycij shhodo kryterii'v i shljahiv udoskonalennja i'i' nadannja : zvit pro naukovodoslidnu robotu ; za zag. red. M. Ja. Barasha. Kyi'v : Centr kompleksnyh doslidzhen' z pytan' antymonopol'noi' polityky AMK Ukrai'ny, 2005. 198 s.
5. Borysenko Z. Chy zagrozhuje nam stvorennya cyvilizovanyh konkurentnyh vidnosyn? Golos Ukrai'ny. 2001. № 39. S. 4.
6. Bugajenko N. M. Derzhavna dopomoga sub'jektam gospodarjuvannja : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnja nacional'nym gospodarstvom. Kyi'v, 2012. 208 s.
7. Kostusjev O. O. Konkurentna polityka v Ukrai'ni. Kyi'v : KNEU, 2004. 310 s.

8. Lozova G. Dejaki aspekty konkurentnoi' polityky v Ukraini. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo*. 2001. № 10. S.105–107.
9. Nekrasova T. V. *Pravove reguljuvannja nadannja derzhavnoi' dopomogy sub'jektam gospodarjuvannja* : avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk : spec. 12.00.04 – gospodars'ke pravo; gospodars'ko-procesual'ne pravo. Donec'k, 2009. 18 s.
10. Niv'jevs'kyj O. V., Taran S. V., Leshhenko N. I. *Pravove reguljuvannja nadannja derzhavnoi' dopomogy v Jevropejs'komu Sojuzi ta v Ukraini. Shljahy adaptacii' zakonodavstva Ukrainy*. Kyi'v : Centr uchbov. l-ry, 2007. 179 s.
11. Onyshhenko S. S. *Kontrol' za doderzhannjam zakonodavstva pro zahyst ekonomichnoi' konkurencii' pry nadanni ta vykorystanni derzhavnoi' dopomogy sub'jektam gospodarjuvannja (organizacijno-pravovyj aspekt)* : dys. ... kand. juryd. nauk : 12.00.07 – administratyvne pravo i proces; finansove pravo; informacijne pravo. Kyi'v, 2011. 222 s.
12. Pletn'ova O. *Normatyvno-pravove vyznachennja statusu Antymonopol'nogo komitetu Ukrainy*. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo*. 2006. № 8. S. 50–52.
13. Consolidated Reader-Friendly Edition of the Treaty on European Union (TEU) and the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) as amended by the Treaty of Lisbon. URL : http://www.eudemocrats.org/eud/downloads/lisbon_treaty_reader_friendly.pdf.
14. Chernikov D. O. *Subsidirovat', a ne proedat'*. *Jekspert*. 2010. № 40. S. 32.
15. Economic analyses of state aid (Abstract from chapter 9 in Danish Competition Review 2002). URL : <http://www.ks.dk/english/stateaid/publication/analyse>.
16. *Pro derzhavnu dopomogu sub'jektam gospodarjuvannja* : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 №1555-VII. *Vidom. Verhovnoi' Rady*. 2014. № 34.
17. *Pro Porjadok provedennja monitoryngu derzhavnoi' dopomogy sub'jektam gospodarjuvannja* : rozporjadzhennja AKM Ukrainy vid 28.12.2015 № 43-rp. *Ofic. visn. Ukrainy*. 2016. № 12. St. 528.
18. *Ogljady OESR zakonodavstva i polityky u sferi zabezpechennja konkurencii'*. Ukraina, 2016 : zvit OESR shhodo vykonannja poperednih rekomendacij.
19. Stuart Ju. *Zvit Pro zagal'nu metodyku ocinjuvannja derzhavnoi' dopomogy*. URL : http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Report-on-State-aid-general-assessment-methodology_UKR.pdf.